

Staroveká literatúra 3. tis. p.n.l. – 5. stor. nl.)

1. orientálna literatúra

- a) literatúra Blízkeho východu - sumerska (akkadská), staroegyptská, hebrejská
 - b) indická
 - c) perzská
 - d) čínska
2. antická - a) grecka b) rímska

Orientálna literatúra

Sumerská (akkadská literatúra) literatúra

- vznik v Mezopotámii v roku 4 000 p.n.l.
- klinové písmo
- písali na hlinene tabuľky s trojhranným rydlom
- využívali dialekt – asýrčinu a babylončinu
- pôvod poznáme až 19. stor (predtým neznámy)

Znaky sumerskej literatúry

- polyteizmus (viera v mnohobožstvo)
- podradenosť ľudí bohom, ktorí majú aj dobré, aj zlé vlastnosti
- polobohovia (potomkovia bohov a pozemšťaniek a naopak)
- výnimočnosť hrdinov, túžia po sláve a nesmrteľnosti
- symbolika postáv a predmetov (hod, rastlina nesmrteľnosti, býk)
- spracovanie príbehov a piesní do rozsiahleho epického diela)

EPOS O GILGAMEŠOVI

Sumerský kráľ Gilgameš je z väčšej časti boh, z menšej človek. Žije v meste Uruk, kde vládne veľmi tvrdou rukou. Obyvatelia prosia bohov, aby im poslali človeka, ktorý by im pomohol. Bohovia zosielať na Zem polodivného človeka Enkidua, vyznačuje sa veľkou silou. Enkidu prichádza do Uruku, aby zápasil s Gilgamešom, zvíťazí, ale s Gilgamešom sa spriatelí. Spoločne odchádzajú do hôr, aby premožli obra Chuvavu. Chuvavu zabijú. Keď sa vrátili do Uruku, do Gilgameša sa zaľúbi bohyňa Ištar (škaredá, zlá). Gilgameš ju odmieta a Ištar poslať na Zem nebeskeho býka, aby sa pomstila. Gilgameš a Enkidu býka premôžu. Tým urazia bohyňu Ištar, ktorá privolá kliatbu na Enkidua, ktorý zomiera. Gilgameš sa vydáva po jeho smrti hľadať tajomstvo večného života. Záver eposu obsahuje rozhovor medzi Gilgamešom a Enkiduovou dušou vyvolanou z podsvetia, v ktorom sa Gilgameš dozvedá o pochmúrnom živote po smrti. Aj Gilgameš bol smrteľný, preto sa rozhodol získať nesmrteľnosť. Vydáva sa na cestu za Utnapištimom, ktorý bol bohmi obdarený večným životom. Utanapištim prežil potopu sveta a jeho príbeh sa podobá na biblický príbeh o Noemovi a jeho arche. Gilgameš musí sedem nocí bdieť, ale nevydrží to. Neskôr mu Utanapištim dá rastlinu nesmrteľnosti, ale tú mu zožerie had. Nesmrteľnosť nezíska. V závere eposu sa zronený Gilgameš žaluje prievozníkovi: „Márne som vykonal viac ako iní ľudia, márne som aj viac vytrpel. Nemôže nájsť večný život, kto je z ľudského plemena.“ Dostáva odpoveď, ktorá je hlavnou myšlienkou diela:

- epos sa zachoval iba vo fragmentoch
- je napísaný na 12 hlinených tabuliach klinovým písmom, ktoré v roku 1847 objavil britský archeológ Austen H. Layard pri vykopávkach v troskách starobylého mesta Ninive, aj zvyšky knižnice kráľa Aššurbanipala
- zachovala sa jedna časť – Potopa

Hebrejská literatúra

- vznik 1 000 p.n.l.
- najmladšia literatúra blízkeho východu
- zachovala sa nepretržitým podávaním (židovská náboženská pospolitosť)
- hlavná literárna pamiatka – **BIBLIA** = súbor textov spravidla náboženskej viery a morálky
- obsahuje niekoľko desiatok spisov
- delí sa na dve časti: Starý zákon (Stará zmluva), Nový zákon (Nová zmluva)

Znaky hebrejskej literatúry

- monoteizmus
- odklon od kultu tela ku kultu duše
- život na zemi ako príprava na posmrtný život, nadzmyslovosť (transcendentálnosť)

Starý zákon:

- predstavuje 46 kníh, skladá sa z historických, liturgických, právnických a literárnych textov
- delí sa:
 1. hebrejsky Tóra, gr. Pentateuch – najstaršia časť, obsahuje 5 kníh Mojžišových (Genesis – stvorenie a usporiadanie sveta, Exodus, Levitikus, Numeri, Deuteronomium),
 2. poučné a básnické knihy – Pieseň piesní – Šalamúnova pieseň, žalmy, kniha prísloví,
 3. prorocké knihy – kresťania v nich neskôr hľadali prorocké predpovede o príchode Mesiáša),
 4. biblické historické príbehy – mýty o stvorení sveta a človeka, vyhnanie z raja Adama a Evy, Kain a Ábel, Potopa, spravodlivý Noe, babylónska veža, príbehy Abraháma, Mojžiša, prijatie 10 božích prikázaní na hore Sinaj, Dávid a Goliáš, predpovedanie narodenia Mesiáša.

Nový zákon:

- kresťanská zbierka biblických kníh, vznikla v 2. polovici 1. storočia n.l., obsahuje 27 kníh
- delí sa:
 1. historické (dejepisné) knihy – 4 evanjeliá (podľa Matúša, Marka, Lukáša, Jána) + skutky apoštolov – prinášajú svedectvo o živote a umučení Ježiša Krista),
 2. poučné knihy – 14 listov sv. Pavla, list sv. Jakuba, 2 listy sv. Petra, 3 listy sv. Jana Evanjelistu, 1 list Juda Tadea .
 3. prorocké knihy – Zjavenie sv. Jana, čiže Apokalypsa – koniec sveta
- obsahuje zvestovanie narodenia Ježiša Krista, zvestoval Archaniel Gabriel Márii , Jozefovej snúbenici žijúcej v Nazarete. Kráľ Herodes sa dozvedel o narodení a v obave o svoj trón ho chcel dať zavraždiť (vraždenie neviniatok v Betleheme). Po varovaní anjelom útek Márie, Jozefa a Ježiša do Egypta, odtiaľ sa vrátili až po smrti Herodesa. Tu Ježiš vyrastal až do svojej tridsiatky. Potom prijal krst od Jána Krstiteľa, vyvolil si 12 učeníkov a prechádzal krajinou a zvestoval príchod Božieho kráľovstva. Základom jeho učenia je láska a pokora. Kázal často v podobenstvách a svoje učenie podložil zázrakmi. Pri príležitosti Veľkej noci odišiel do Jeruzalema a tu ho pre Judášovu zradu zajali a ukrižovali. Po smrti vstal z mŕtvych a po 40-dennom pobyte na zemi vystúpil do neba.

Biblia – najčítanejšie, najprekladanejšie dielo, ovplyvnilo literatúru celého sveta svojou poetikou, metaforickým, alegorickým, tematickým postupom

- na jej základe sa vytvárajú rozsiahle vrstvy myšlienkových a slovných spojení (frazologizmy, metafory)

Antická literatúra - od 8. stor. p.n.l. až do 5. stor. n.l.

- rozdeľuje sa: a) grécka, b) rímska

- v tomto období boli vytvorené kultúrne hodnoty, ktoré sa stali základom európskej vzdelanosti

Znaky antickej literatúry

- polyteizmus
- podriadenosť ľudí bohom s kladnými a zápornými vlastnosťami
- polobohovia
- premena človeka na boha (apoteóza)
- osudová neodvratnosť (ananké)
- harmónia telesnej a duševnej krásy (kalokagatia)
- spracovanie najstarších príbehov, piesní do rozsiahleho epického diela

Antická literatúra – novodobé označenie pre literatúru grécku a rímsku. Po Biblii práve literárne diela tohto obdobia najviac ovplyvňovali európsku literatúru. V tomto období sa sformovala väčšina literárnych žánrov a umeleckých výrazových prostriedkov.

GRÉCKA LITERATÚRA

- rozdeľujeme na : epiku, lyriku a drámu

a) epika – báj/mýtus, epos, bájka, anekdota, podobenstvo/parabola

b) lyrika – hymna, óda, elégia/žalospev, ľúbostná báseň, epigram, epitaf

c) dráma – tragédia, komédia

Epos

Znaky Homérovho eposu:

1. **rozsiahla veršovaná epická skladba o významných udalostiach napísaná v časomernom veršovom systéme**
2. **má hlavnú dejovú líniu a epizódne/vedľajšie dejové línie**
3. **obsahuje veľmi veľa príbehov, veľa postáv, odohráva sa na určitom mieste, viac dejových línií opisov a lyrických zložiek, – vytvára epickú šírku**
5. **hlavné postavy, výnimoční hrdinovia**
6. **kompozícia eposu – propozícia, invokácia in medias res**
7. **do deja zasahujú bohovia**

Prvým druhom eposu je hrdinský epos. K najznámejším po Epose o Gilgamešovi patria Homérove eposy Ilias a Odysea

ILIAS (hrdinský epos) – dejovosť sa dotýka posledných 51 dní 10 ročnej Trójskej vojny. Vojnu medzi Trójou a Spartou vyvolal syn trójskeho kráľa Priama Paris, ktorý uniesol Helenu, krásnu ženu spartského kráľa Menelaa. Kráľ Agamemnon (mykénsky kráľ) vezme Achillovi peknú zajatkyňu dcéru kňaza Brisea. Achilles preto odmieta bojovať. Trójania začínajú mať prevahu nad Grékmi. Achillov verný priateľ Patroklos ide v Achillovej zbroji do boja, no zabije ho Primov syn Hektor. Smutný Achilles pomstí smrť priateľa. Zabije v súboji Hektora a jeho mŕtvolu vláči za vozom deväť dní. Do deja zasahujú bohovia, ktorí pomáhajú jednej alebo druhej strane.

- sú tu zobrazené ľudské vzťahy a city ako oddanosť, strach, radosť, hnev

- človek, príroda a bohovia tvoria jednotu, človek je spätý s prírodou, bohovia sú obdarení mladosťou a nesmrteľnosťou, ale majú aj ľudské vlastnosti. Zabávajú sa a nenávidia. Zúčastňujú sa krvavých bojov po boku svojich chránencov. Človek je celkom podriadený ich vôli a bezmocný voči ich rozhodnutiam.

Epos **ODDYSEA** sa odohráva na sklonku desiateho roka po skončení trójskej vojny a opisuje posledných 41 dní blúdenia itackého kráľa Odysea pri návrate na rodnú Itaku.

Na ceste domov po skončení trójskej vojny ho prenasleduje hnev boha mora – Poseidona, lebo oklamal a oslepil jeho syna Polyféma, jednookého obra z rodu Kyklopov, aby sa spolu s druhmi dostal z jeho zajatia. Vetry ho zaviali až k ostrovu čarodejnice Kirké, ktorá premenila jeho druhov na istý čas na prasce. Žil s ňou dva roky. Zaľúbila sa do neho i krásna nymfa Kalypso, s ktorou zotrval sedem rokov. Sirénam (napoly dievčatám, napoly vtákom, ich hlas nebolo možné nenasledovať), ich spevu sa vyhol tak, že druhom zapchal uši a sebe priviazal osťažeň ode. Premohol všetky čary a zostúpil do podsvetia. Duše mŕtvych mu napovedali, ako sa vyhnúť nepriazni bohov. Vládca bájných moreplavcov Fajakov mu pomohol vrátiť sa na rodnú Itaku. Spolu so synom Telemachom odohnali nápadníkov vernej Penelopy, a mohli žiť spoločne ako rodina.

Báj/mýtus

- epický neveršovaný žáner, odráža sa v ňom primitívny názor človeka na svet,
- človek pripisuje nevysvetliteľné javy bohom a polobohom, prvý prejav kolektívneho vedomia ľudí.

Mýtický charakter má i kniha Genezis. Nachádzame paralely medzi hebrejským stvorením sveta a človeka s babylonským príbehom o stvorení.

Rímsky básnik Publius Ovídius Naso (Ovídius) spracoval najznámejšie báje s témou premeny v básnickej zbierke *Metamorfózy* (Premeny). V zbierke sa nachádza 250 rozličných bájí a povestí – milenci sa menia na strom, pyšný Narcis sa mení na kvet, víla Echo sa mení na ozvenu...).

Podobenstvo/parabola – krátky epický útvar, v Biblii ho nájdeme v názve asi tridsiatich príbehov. Ich autorstvo evanjeliá pripisujú Ježišovi (Podobenstvo o rozsievачovi, Podobenstvo o horčičnom zrnku, Podobenstvo o robotníkoch na vinici). Podobenstvo je príbeh zo života podaný formou metafory, ktorý má hlbší zmysel než sa na prvý pohľad zdá.

Bájka – neveršovaný alebo veršovaný žáner. Vystupujú v nej zvieratá, rastliny, konajú ako ľudia. Z bájk vyplýva mravné ponaučenie.